

Vechorkin I. O. M. Malakhuta's archive: authenticity restoration

Object of research is the archive of writer M. Malakhuta, concrete object – the unpublished novel „Call” in comparison with published its option, the story „Maternal bread”. The author of article carried out attempt of demonstration of influence of the Soviet censorship, editorial editings that led to essential changes of the authentic text of the novel and its publication in ideologically and esthetically bent look. Also in article it is considered some features of development of regional literatures.

Key words: literary archive, authentic text, socialist realism, censorship, regional literature.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Філоненко Н. М.

УДК 821.161.2'09

Ю. В. Должанська

**КОНЦЕПТ БАТЬКІВЩИНИ
В ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ С. МУШНИКА**

Починаючи з 1930-х років у радянській літературі з метою формування суспільних стереотипів мислення громадян соціалістичної держави активно впроваджується певна система уявлень, що стосуються таких понять, як Вітчизна, народ, патріотизм. І. Дзюба, характеризуючи ці процеси, говорить про те, що в радянські часи посилено насаджувалась „теорія” „буцїмто в СРСР замість багатьох народів і націй створюється єдина „радянська нація”, „радянський народ”, не в розумінні сукупності всіх радянських народів і націй як збірне поняття, а як якийсь нібито однонаціональний чи безнаціональний синтез” [5, с. 80].

Проте у творчості українських представників соціалістичного реалізму, зокрема В. Бондаря, І. Виргана, Ю. Герасименка, О. Гончара, І. Ле, І. Муратова, С. Мушника, Я. Шпорти та ін. простежується явна національна ідентифікація себе в першу чергу як українця. Неодноразово зринає образ Батьківщини – України, меншою мірою – Радянського Союзу. Особливо часто у їхній творчості бачимо образ малої Батьківщини. Дослідження мотиву любові до Рідного краю дає змогу простежити індивідуальне мислення поета, побачити його власну світоглядну позицію.

У науковому просторі питання національної ідентифікації, концепту Батьківщини і Рідного краю знайшли своє відображення у

працях відомих учених, зокрема Т. Воропай [2], О. Гриценка [3], І. Дзюби [4] та ін. На літературознавчому ґрунті цікавою з огляду на порушену проблематику видається нам стаття В. Будного „Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології” [1], де дослідник проаналізував деякі літературні етнообрази і етнохарактери, національні стереотипи тощо.

Та попри всі спроби аналізу концепту Батьківщини, ця проблема, особливо в художній спадщині письменників ХХ ст., є недостатньо дослідженою, проте надзвичайно актуальною, бодай з огляду на специфіку літературного процесу того часу.

Постать С. Мушника (справжнє прізвище Мушников) по-своєму цікава. Із біографії митця нам відомо, що народився він у Петропавловську (Сибір), дитинство минуло в Харкові, освіту здобував у Москві, після чого знов повернувся до Харкова. Усі свої поезії він писав виключно українською мовою, хоча російською володів досконало. Його перекладали В. Винокуров, Є. Ісаєв, М. Старшинов, В. Федоров, таким чином не одна книжка поета виходила друком у Москві. Радянська критика закидала йому принципове небажання писати російською, про що свідчить вкрай негативна рецензія С. Наровчатова „Шу да шу, а что такое я пишу?” [15] на збірку „Где течет Донец” (1956).

Утім, це не єдина примха митця. Ще в 1949 році він видає свою першу збірку під назвою „Моя земля”, де відкинувши російський суфікс - ов, підписується просто – Сергій Мушник. Із цим псевдонімом він увійшов до літературного процесу другої половини ХХ століття.

Мета й завдання нашої статті полягають в тому, щоб дослідити концепт Батьківщини і рідного краю через низку мотивів, символів та образів, що простежуються в поетичній спадщині митця.

У літературному процесі середини ХХ ст. спостерігається посилена увага письменників до звеличення образу Вітчизни – Радянського Союзу, значною мірою спричинена подіями Великої Вітчизняної Війни. Патріотична поезія мала підтримати бойовий дух нації та закликати до всенародної боротьби з ворогом. Такими мотивами пройнята поезія І. Виргана, П. Дорошка, А. Малишка, С. Мушника, І. Неходи, Л. Первомайського, М. Рильського, П. Тичини та багатьох інших.

Оспівування краси і величі Вітчизни, мотив самопожертви заради неї – основні елементи поетичного доробку С. Мушника 40 – 50 років:

Їй, Радянській своїй Вітчизні, – труд і подвиг і все життя,
Кожен задум моєї пісні, незрадливого серця биття,
Кожен подих її вітрами, спільні радощі і жалі,
Кожен крок, що ступлю шляхами, і усе, що зроблю на землі!

[10, с. 5].

Радянська земля в поетичній свідомості митця постає синонімом до України, поет не розділяє ці поняття, а навпаки ототожнює їх:

Десь там Чернігів, десь Полтава й Харків,

А десь отам донецька сторона.
Цю землю – і поля, й ліси, і небо, –
Свій рідний край радянський я люблю!
І все, що я зробив, і все, що треба
Зробити ще, – для нього я роблю! [9, с. 29].

У цьому випадку бачимо, як образ радянської Вітчизни поглинає в себе образ України, наповнює його власним змістом. Д. Наливайко зазначає, що „співвідношення Свого й Іншого / Чужого у структурі імагологічних образів може бути дуже різним, особливо в художній літературі, де образ іншого нерідко нівелюється настільки, що втрачає автохтонні якості. Найбільшою мірою це стосується літератури ХХ ст., в якій історичний час і локальний простір фактично редукуються, втрачають самодостатність, перетворюються на умовні декорації і символи універсального. Зникає врівноваженість епістем Свого і Чужого” [14, с. 42]. Ліричний герой даної поезії усвідомлює себе як частину українського радянського народу.

Однак, у пізніших поезіях, особливо в 60-х рр., на перший план у Мушниківських поезіях виходить образ рідного краю, тобто Харківщини. Водночас поет залишається в рамках офіційного радянського дискурсу.

Збірку „Подих життя” відкриває вірш „О рідний краю, я з тобою знов”, де поет описує свої відчуття після вимушеної чотирирічної розлуки з рідним краєм, момент повернення з війни:

Я знаю ненависть свою й любов.
Як треба буде знов піду я в бій
За гомін міст, за шум твоїх дібров,
Вітчизни часка, рідний краю мій [11, с. 5].

Із образом рідного краю тісно пов’язаний мотив дитинства. Поет з теплотою і ніжністю згадує його. Саме в таких віршах домінують образи Дінця, степу, Харківщини. Про це свідчать такі поезії як „Гарячим літом у річній затоні”, „Полудень”, „Заводська сторона”, „Не так давно ще зовсім хлопчиками” та ін.

Ясне дитинство, як його забудь:
Мій степ широкий, спекою налитий!
Я виріс тут і я змужнів отут,
І тут бажаю працювати й жити [12, с. 10].

Річку Дінець, на берегах якої пройшло дитинство поета, С. Мушник згадує у віршах „О рідний краю, я з тобою знов” [11, с. 5], „Гуси” [11, с. 13 – 14], „Ішов, ішов я берегом” [11, с. 24], „Вінок” [11, с. 28], „Гарячим літом у річній затоні” [12, с. 6] та ін.

Проте за частотою згадувань серед українських топонімів у творах С. Мушника безперечно провідне місце займає Харків. Образ рідного письменникові міста зустрічається в таких поезіях: „Дружба” [10, с. 60 – 61], „На світанку” [13, с. 62 – 63], „Пісня про Харків” [9, с. 40], „Рідний Харкове мій”, [7, с. 5] та ін.

Я люблю тебе, Харкове,

Місто невтомне моє! [7, с. 5].

Або ж:

Одбігав я в роки дитячі
В твоїй стороні заводській.
Тобі мої думи і серце гаряче,
Харкове мій! [9, с. 40].

Про свою любов до Харківщини С. Мушник говорить у поезії „Листи до москвички”:

Люблю її, – вона хороша
Й коли шумують пшениці,
Й коли вкрива її пороша
Із краю вкрай в усі кінці [12, с. 47].

У цій поезії, а також у „Думі про москвичку” та вірші „Росіянка” поет змальовує образи Росії і Москви, зазвичай у контексті протиставлення українське / російське, Харківське / Московське. Так, у вірші „Росіянка” поет говорить:

Я до Харкова, а вам до Бійська.
Прощавайте, – стиснув руку. – Катерино...

[12, с. 46].

У С. Мушника етноімагологічні прояви не вичерпуються протиставленням різнонаціональних міст. Здебільшого поет використовує певні елементи, такі як національна мова, культура, природа з метою показати різність світів, так вимальовується опозиція Своє / Інше, Чуже.

Так у „Листах до Москвички” простежується антонімія у змалюванні природи: сосни й ялинки – під Москвою, пшениці й жита – „у степовій стороні” [12, с. 49].

Ліричний герой навчає свою дружину українській мові, і росіянка говорить:

Яка, – додала у задумі, – шовкова,
М’яка запашна українська мова,
Начебто дівчина то чорноброва
Склала у пору її вечорову!.. [9, с. 130].

Описуючи у своїх віршах природу рідного краю, поет широко використовує українські народні рослини-символи, найчастіше це калина („Калинова балка” [10, с. 34-35]), соняшник („Соняшник” [10, с. 37]), пшениця („Розбитий тигр”, [10, с. 47], „Відпускник” [13, с. 19], „Микита Кійко і гості з Польщі” [13, с. 21-22]), а українська земля у С. Мушника неодмінно „вся в житах і у пшеницях” [10, с. 5]. Та найбільше поетові подобається чебрець. Запах цієї духмяної трави досить часто зринає у текстах письменника, як от „чебрецями і материнками м’яко пахне ніч степова” [13, с. 11], вітерець „чебрецем пропах” [10, с. 6] тощо.

У вірші „Не так давно ще зовсім хлопчиками” ліричний герой, згадуючи своє безтурботне дитинство і юність, говорить:

Чебрець шукали ми і вниз обличчям,

Знаходячи, лягали, щоб відчуть
Пахіття степове того травиччя... [10, с. 33].

А головний герой „Думи про Москвичку” привозить своїй коханій з України подарунок – степову траву чебрець, при цьому говорить: „*Ти лиш нюхни – і степів безмеж зразу ж полюбиш ти*” [9, с. 128]. В українській народній свідомості символіка цієї рослини посідає особливе місце. Із нею пов’язують поняття безсмертя, Батьківщини. В. Войтович стверджує, що чебрець „брали з собою, коли від’їжджали на чужину, як символ рідного дому” [2, с. 446].

Окрім рослин-символів у поетичному доробку С. Мушника часто згадуються журавлі. Їхній образ так само тісно пов’язаний з образом України і рідного краю:

Високо, високо в небі, де синьо,
Ключ понад фронтом летить журавлиний,
Ключ журавлиний крізь сонячний гай
З вирію лине туди, де наш край
Ми кричимо їм: „Візьміть із собою
Весну звойовану в лютому бою...
Рідним скажіть, ждуть і нас хай услід!..”
... Жури летять, поспішають на схід [10, с. 46].

Також образ журавлів з’являється й у вірші „Над польовим станом”:

В широкім небі голубім, під сонцем осяйним
Летять журавки-журавлі над станом польовим [13, с. 9].

В українській міфології та фольклорі журавель вступає „Божою птицею”, „птахом Сонця”, що переносить на своїх крилах людські душі [2, с. 404 – 405]. С. Мушник не випадково згадує цих птахів у своїх фронткових поезіях. Знаходячись далеко від рідного дому, журавель виступає в його віршовому доробку символом туги за Батьківщиною. Журавлі в поезіях С. Мушника неодмінно змальовані весною, в момент повернення додому, що теж є досить символічно. Цей момент уособлює прагнення поета якомога швидше повернутися з війни до рідної хати.

Безперечно, С. Мушник був обізнаний з українськими традиціями. У його творах часто зустрічаємо використання українського фольклору, наприклад, приказка „Життя прожить – не поле перейти” в однойменному вірші [10, с. 23], а в поезії „У широкім степу на Савур на могилі” поет згадує народну думу: „*од хвиль бірюзових віє відгуком думи про втечу з Азова*” [8, с. 14].

Цікавою в художньому плані є поезія „Сватання”, яка описує давній обряд:

Люди ми, хазяїне, мисливі.
Полювання вранці почали
Та, йдучи по снігом вкритій ниві
На сліди куниці набрели... [11, с. 35].

У цьому ж вірші народний обряд поет поєднує з соцреалістичними елементами, наповнює його тогочасними реаліями побуту:

Бачим: слід веде сюди до двору,
У вікні електрика горить.
От ми й стоїмо в оцій світлиці.
І мої кінчаються слова.
Всі прикмети кажуть: тут куниця,
Зоотехнік наша бойова! [11, с. 38].

Як бачимо, письменник намагається слідувати приписам соціалістичного реалізму і крокувати в ногу зі своїм часом. Т. Воропай говорить: „Національна ідентичність не тотожна національній свідомості, вона є певним відношенням індивіда до нації. <...> Національна ідентичність ... не можлива без спрямованості на певний ідеал, проект власного майбутнього. Не тільки „Хто ми є?” і „звідки ми вийшли?”, а й „ким ми маємо стати?”, „як ми репрезентуємо себе сьогодні?” [3, с. 7].

С. Мушник вірив в комуністичні ідеали, був членом партії. Тому у своїх поезіях неодноразово стверджував:

Комуніст – це значить: першим всюди йти,
У труді невтомнім, в бойовім строю,
На шляху крутому все перемогти... [10, с. 20].

Образ комуніста часто зустрічається у творах письменника, що позитивно оцінювалось радянською критикою, так М. Логвиненко писав: „Ми шукаємо в літературі приклади для наслідування, з кого „робити життя”. Якщо нема в творі героя, що захоплював би своїм життям, своїм діянням, героя, якого можна полюбити, радитись з ним, бачити в ньому свій ідеал, такий твір не зворушить читача” [6, с. 117], або ж: „Герої-комуністи не мислять особистого щастя без щастя інших, борються з різного роду невігласами, людьми з егоїстичними звичками” [6, с. 127].

Соцреалістичні мотиви найбільше простежуються у таких поезіях С. Мушника як „Рекомендація”, „В кімнаті партбюро” тощо. Так у поезії „Розмова з матір'ю” поет стверджує: „Наука, мирна праця, комунізм – на цих китах стоїть тепер земля!” [12, с. 41].

Мотив мирної праці також є визначальним для аналізу концепту Батьківщини, як Радянської держави:

І світ радянський, що навкруг гримів,
Я через пісню праці зрозумів [10, с. 7].

Праця як сенс людського життя і найвища його мета широко представлена в поезіях „Бондар Бойчук” [12, с. 12 – 13], „Зустріч з бригадиром” [7, с. 18 – 19], „Нас четверо в бригаді слюсарів” [9, с. 9], „Слюсар Чепіжний” [9, с. 17 – 18], „Кочегар Самійло” [9, с. 19 – 20], „Пилипівна” [9, с. 83], поемі „Бурякове поле” [8, с. 112 – 123], у цілому циклі віршів „Гордість робітничка” зі збірки „Заводська сторона” тощо. Основна ідея таких поезій – самовіддана праця на користь радянської землі, на благо народу.

Найбільш яскраво це помітно в поемі „Заводська сторона” [12, с. 55 – 78], де праця на заводі – основний імператив життя кожного позитивного героя.

Гнат Лукич – інженер – виступає прикладом для наслідування молоді, добрим, чуйним другом та сім'янином. Натомість йому протиставляється непутящий батько головного героя, що покинув завод заради легкого і часто не чесного заробітку. Він намагається негативно вплинути на хлопця, проте відповідно до вимог соцреалізму добре в душі хлопця перемагає.

„Подвиг у праці так само величний, як і в бою, і здійснити його може кожен, хто виховує в собі комуністичні риси характеру” [6, с. 127] – писав М. Логвиненко. С. Мушник цією поемою утверджує думку радянського критика.

Харків постає у творчості митця як великий індустріальний центр:

Уже світає за Держпромом,
Уже з гудками, дзвоном, громом
Наш Харків встав в усіх кінцях.
А нам, здається, те й байдуже.
Що ми всю ніч не спали, друже,
Блукаючи по вулицях [13, с. 62].

Іншим містом, так само широко представленим у творчості поета є Київ. Він згадує його у віршах „Пісня” [13, с. 43] „Над Дніпром” [7, с. 23 – 24], „Над літнім Києвом замрія, спека” [9, с. 29] та ін. Однак Київ у художній свідомості митця є містом культурним, духовним. Із ним пов'язане відчуття спокою, відпочинку, замилювання.

Яку б у Києві не був я пору –
А все ж од справ годину одберу,
І йду на Володимирову гору
Вклонитись батьку нашому Дніпру [7, с. 23],

– пише С. Мушник у поезії „Над Дніпром”.

Отже, С. Мушник репрезентує себе як український радянський поет, концепт Батьківщини у його віршах складається з трьох едностей: Радянська земля – Україна – рідний край (Харківщина). Харківщина („заводська / степова сторона”) в поетичному доробку митця представлена як невід'ємна складова Радянського Союзу. Натомість образи Москви й Росії в художній свідомості поета є етнообразами іншої держави, з іншою культурною спадщиною, мовою, традиціями.

У статті ми розглянули концепт Батьківщини в поезії митця, однак ця проблема знаходить своє вираження і в прозовій спадщині С. Мушника, особливо у творах про Велику Вітчизняну війну. Саме на них і буде спрямований вектор наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / В. Будний // Слово і

час. – 2007. – № 3. – С. 52 – 63. **2. Войтович В.** Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2005. – 664 с. **3. Воропай Т. С.** Національна ідентичність. Від упорядника // Національна ідентичність. Хрестоматія / Т. С. Воропай. – Харків : Крок, 2002. – С. 7 – 8. **4. Гриценко О.** Радянська міфологія в Україні та українська радянська нація / О. Гриценко // Національна ідентичність : Хрестоматія. – Харків : Крок, 2002. – С. 213 – 222. **5. Дзюба І. М.** Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. М. Дзюба. – К. : Вид. дім „Киево-могилянська акад.”, 2005. – 336 с. **6. Логвиненко М. С.** Завжди в перших лавах. Образ комуніста в українській радянській літературі 60 – 70-х років / М. С. Логвиненко. – К. : Дніпро, 1981. – 225 с. **7. Мушник С. М.** Вітер часу / С. М. Мушник. – Харків : Харківське книжкове видавництво, 1960. – 68 с. **8. Мушник С. М.** Заводська сторона / С. М. Мушник. – К. : Дніпро, 1974. – 128 с. **9. Мушник С. М.** Здрастуйте, люди! / С. М. Мушник. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1962. – 142 с. **10. Мушник С. М.** Моя земля / С. М. Мушник. – Харків : Харківське книжково-газетне видавництво, 1949. – 62 с. **11. Мушник С. М.** Подих життя / С. М. Мушник. – К. : Радянський письменник, 1956. – 84 с. **12. Мушник С. М.** Полудень / С. М. Мушник. – Харків : Харківське книжкове видавництво, 1959. – 104 с. **13. Мушник С. М.** У широкім степу / С. М. Мушник. – Харків : Харківське книжково-газетне видавництво, 1951. – 72 с. **14. Наливайко Д. С.** Літературознавча імагологія : предмет і стратегії / Д. С. Наливайко // Літературна компаративістика. – Вип. 1. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2005. – С. 27 – 44. **15. Наровчатов С.** „Шу да шу, а что такое я пишу?” / С. Наровчатов // Літературная газета. – 1956. – 15 сентября.

Должанська Ю. В. Концепт Батьківщини у поетичній спадщині С. Мушника

У статті досліджуються прояви національної ідентичності С. Мушника, концепт Батьківщини й рідного краю, національні стереотипи, що простежуються крізь призму фольклоризмів та символів, акцентується увага на протиставленні образів Харкова / Москви, української / російської природи, культури, аналізується контакт і контраст опозиційних елементів українське / радянське / російське в поетичній спадщині митця.

Ключові слова: Сергій Мушник, соцреалізм, національна ідентичність, концепт Батьківщини.

Должанская Ю. В. Концепт Родины в поэтическом наследии С. Мушника

В статье исследуются проявления национальной идентичности С. Мушника, концепт Родины и родного края, национальные стереотипы прослеживаются сквозь призму фольклорных элементов и символов, акцентируется внимание на противопоставлении образов

Харькова / Москвы, русской / украинской природы, культуры, анализируется контакт и контраст оппозиционных элементов украинское / советское / российское в поэтическом наследии писателя.

Ключевые слова: Сергей Мушник, соцреализм, национальная идентичность, концепт Родины.

Dolzhanska Y. V. Homeland Concept in S. Mushnyk's poetic heritage

The article studies manifestations of S. Mushnyk's national identity, homeland concept and native land, national stereotypes can be traced through the prism of folkloric elements and characters, focuses on the image contrast of Kharkiv / Moscow, Russian / Ukrainian nature, culture, and the contact and contrast elements of Ukrainian opposition / Soviet / Russian in the poetic writer heritage is analyzed as well.

Key words: Serhiy Mushnyk, social realism, national identity, homeland concept.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Галич А. О.

УДК 821.161.2 Кв.-Основ'яненко-32.09

В. О. Кравченко, Н. О. Зубець

**РЕТРОСПЕКЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
В ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА
„1812 ГОД В ПРОВИНЦИИ”**

Для українців, як і росіян, Вітчизняна війна 1812 р. була лихом, і їй так само єднав патріотичний обов'язок. Події 1812 р. знайшли незначне відображення у творах українських письменників ХІХ ст.

Найповніше, найоб'ємніше про французьку навалу на Росію і реакцію жителів України розказав Г. Квітка-Основ'яненко в повісті „1812 год в провинции”.

Отже, мета статті – на прикладі повісті Г. Квітка-Основ'яненка „1812 год в провинции” показати життя українців у контексті історичних подій, коли доля втілює в собі долю народу й держави. Для реалізації мети вирішимо такі завдання: простежимо інтерпретацію історичного факту в художньому творі, осмислимо специфіку художнього потрактування подій Вітчизняної війни та її сприйняття українцями,